

УДК 37.01/09

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2023/9-1/5>

Лариса ТИМЧУК, д-р пед. наук, проф.
ORCID ID: 0000-0003-4678-2362
e-mail: lucky.clio2017@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ОСВІТНЬО-ТЕРАПЕВТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЦИФРОВИХ НАРАТИВІВ У ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Вступ. Унаслідок повномасштабної війни в Україні гостро постало питання надання ефективної практичної допомоги сім'ям військовослужбовців, що повернулися з війни, представниками психолого-педагогічної служби в системі освіти.

Методи. У дослідженні застосовано контент-аналіз праць вітчизняних та зарубіжних дослідників, аналіз, синтез, метод наукового трансферту теорії в практику, етнографія.

Результати. Провідна ідея статті зосереджена на терапевтичному впливі цифрових наративів на особистість і реалізації цифрових наративних проєктів у роботі соціальних педагогів.

Висновки. Охарактеризовано потенціал цифрових наративів як методу дослідження та навчання. Представлені проєкти цифрових наративів можуть бути використані у процесі надання психолого-педагогічної підтримки сім'ям військовослужбовців, що повернулися з війни.

Ключові слова: психолого-педагогічна підтримка, соціальний педагог, сім'ї військовослужбовців, цифровий наратив, цифровий наративний проєкт.

Вступ

Постановка проблеми. Широкомасштабна війна в Україні кидає багато викликів усім громадянам країни незалежно від того, де вони проживають і до якої сфери життя належить їхня діяльність. Наші співвітчизники зіштовхнулися з такими кризовими подіями, які складно навіть уявити, важко передбачати та ще жакливіше проживати. Багато людей втратили рідних, житло, роз'єднані з близькими, вимушено залишили власні домівки, живуть під постійними обстрілами, переживають жахи тимчасової окупації. Порушилась одна з базових потреб особистості – потреба в безпеці. Переживаючи біль, тривогу, втому, виснаження, люди зазнають тривалого стресу, що руйнує життя й здоров'я кожного.

В аналітичних матеріалах МОН України зазначається: "За таких умов істотно зростає роль представників психологічної служби в системі освіти, яка спрямована на забезпечення своєчасного і систематичного вивчення психофізичного розвитку здобувачів освіти, мотивів їхньої поведінки і діяльності з урахуванням вікових, інтелектуальних, фізичних, гендерних та інших індивідуальних особливостей; сприяння створенню умов для виконання освітніх і виховних завдань закладів освіти, соціального та інтелектуального розвитку здобувачів освіти, охорони психічного здоров'я, надання психологічної та соціально-педагогічної підтримки усім учасникам освітнього процесу" (Психологи поруч з підлітками ..., 2023).

Масштабність і складність, поставлених війною викликів перед освітньою спільнотою держави, серед яких значне зростання чисельності учасників освітнього процесу, які отримали психологічні травми різного ступеня, дефіцит практичних психологів, соціальних педагогів, недостатня підготовленість педагогічних працівників до надання дієвої підтримки та допомоги, формують запит на підвищення рівня якості професійної підготовки психолого-педагогічних кадрів. Зараз необхідні фахівці, які володіють не тільки необхідними знаннями і сформованими базовими компетентностями людини XXI ст., але і професійно вмотивовані спеціалісти, що готові проводити свою діяльність та надавати кваліфіковану психолого-педагогічну підтримку та допомогу в нестандартних (кризових, екстремальних) умовах, уміють створювати позитивний простір взаємодії, надавати емоційну підтримку, володіти стратегіями гармонізації та

самовідновлення. Водночас актуалізується питання підвищення професійної компетентності соціальних педагогів у напрямі використання сучасних цифрових технологій у процесі надання психолого-педагогічної підтримки. У цьому аспекті особливої значущості набули питання використання соціальними педагогами в практичній діяльності потужного потенціалу цифрових наративів. Створені в результаті конвергенції мистецтва, освітньо-терапевтичних практик і сучасних цифрових технологій, вони допомагають розвинути саморефлексію, знизити емоційну напругу, гармонізувати стан, виявити й розкрити внутрішні проблеми людини. Проєкування та вмiле застосування цифрових наративів сприяє розвитку когнітивних, комунікативних, креативних умінь, сприяє відновленню психоемоційного стану, розкриттю духовно-творчого потенціалу в усіх учасників соціально-педагогічної взаємодії.

Мета статті полягає в розкритті освітньо-терапевтичного потенціалу цифрових наративів та наданні практичних рекомендації щодо реалізації цифрових наративних проєктів соціальними педагогами в роботі із сім'ями військовослужбовців, які повернулися з війни.

Методи

У дослідженні застосовано контент-аналіз праць вітчизняних та зарубіжних дослідників, аналіз, синтез, метод наукового трансферту теорії в практику, етнографія.

Результати

У воєнному сьогодні перед соціальними педагогами постає широке коло питань щодо подолання наслідків травматичного досвіду війни. Одне з них – підтримка дітей та сімей, у які повернулися батьки з війни. Війна ні до кого не милосердна і травмує всіх: і тих, хто зі зброєю захищає Батьківщину, і тих, хто чекає на них удома. Складність полягає в тому, що з поверненням додому не повертається попереднє життя і не існує механізму, ввімкнувши який можна змінити те, що є, на те, як все було.

Батькам-Воїнам, які повернулися з війни, важко й просто одразу ввійти у мирне, повсякденне життя – життя, яке не вимагає героїзму, але потребує мужності, виваженості та терпіння. Постійні думки, що не полишають – про бойових побратимів, які залишились на війні, що ще триває, про те, що тебе не розуміють близькі люди, спогади про тих, хто відійшов у інші світи, тривога

© Тимчук Лариса, 2023

й біль пережитого ... У сім'ях, де дочекалися рідних, часто буває складно усвідомити, що ще донедавна життєрадісні й відкриті люди стали сумними, суворими, замкненими в собі. Вони можуть не спати вночі, годинами мовчати, не помічаючи того, хто поряд, бути емоційно збудливими й нестриманими, бурхливо реагувати на гучні звуки, чийсь голос чи сміх, несподіваний гуркіт чи, навіть, дотик.

У реаліях нашого життя, ми звикли, що військові – це чоловіки (так і є у більшості випадків), але зараз жінки також перебувають у регулярних підрозділах і несуть бойову службу. До важливої ролі матері вони додали ще й надзвичайно складну роль Захисниці. Разом з бойовим досвідом, вони також отримують поранення, контузії, глибокі психоемоційні травми, переживаючи жахи війни і хвилювання за тих, кого залишили вдома. Американська дослідниця проблем стійкості сімейних відносин Аліша М. Хардман зазначає, що батьківський стрес значною мірою впливає і на дитину. Вчена стверджує, що діти можуть переймати симптоми стресу від батьків або інших близьких людей (52 % дітей – коли обоє батьків мають постстресовий розлад; 39,1 % дітей – коли лише один із батьків має такий розлад) (Як психологічний стан батьків ..., 2022).

Результати досліджень впливу війни на психологічний стан батьків та дітей, що були проведені в серпні 2022 р. дослідницькою компанією "Gradus Research" у партнерстві з ГО "Безбар'єрність" та Міністерством охорони здоров'я України засвідчують, що 75 % усіх дітей (1179 осіб), батьки яких взяли участь в опитуванні, стверджують, що їхні діти демонструють ті чи інші ознаки психотравматизації. Зокрема, швидко та безпричинне коливання настрою від гарного до поганого – спостерігається у 45 % дітей; підвищений рівень тривожності – у 41 % дітей. За даними цього ж дослідження: 29 % дітей мають порушення сну; 10 % страждають від нічних кошмарів; 20 % дітей мають харчові розлади. Травматичні події війни мають свої наслідки на сприйняття світу, комунікацію: 20 % дітей часто згадують та обговорюють пережиті та побачені події; 7 % відтворюють побачене і пережите у формі гри; у 13 % дітей зменшилося або взагалі припинилося бажання спілкуватися з іншими людьми (Як війна змінила життя ..., 2022).

За всіх складнощів, що виникають у стані стресу, батьки можуть стати менш чуйними та уважними до своїх дітей і не завжди можуть вчасно зосередити увагу на тому, що діти найбільш незахищені й надзвичайно чутливі до того, що відбувається в сімейному колі. Це має руйнівний вплив на дитину і може призвести до появи почуття відторгнення, зниження самооцінки, бажання ізоляції. І тому, радісний час повернення батьків з війни, може перетворитися на час непростої випробувань для сім'ї.

Діти також можуть мати підвищений рівень тривожності, агресії, дратівливості, можуть поринати у свої думки, втрачати життєві інтереси, потребувати виняткової уваги до себе. Надмірні емоційні переживання можуть призвести до проблем із психічним та фізичним здоров'ям, змін у поведінці, комунікативній взаємодії з іншими тощо. За таких обставин соціальні педагоги повинні одними з перших надавати соціально-педагогічну підтримку сім'ї, запропонувати батькам і дитині різні можливі варіанти розв'язання проблем, допомогти зрозуміти причини негативних змін та процесів, навчити без стресів, гармонійно взаємодіяти один з одним у родині. Соціально-педагогічну підтримку сім'ї, у якій батьки повернулися з війни, розглядаємо як особливий вид діяльності соціального педагога, який спрямований на

організацію ним превентивних та оперативних соціально-психолого-педагогічних заходів (дій) у попередженні та подоланні дестабілізуючих факторів і ситуацій, що порушують життєдіяльність сім'ї, сприятливий мікроклімат для гармонійного розвитку.

У процесі соціально-педагогічної підтримки таких сімей соціальний педагог по чергово виконує три основні ролі: порадника (інформує про важливість і можливості позитивної взаємодії подружжя між собою та з дітьми; розповідає про розвиток дитини; дає дієві поради щодо виховання дітей); консультанта (консультує з питань сімейного законодавства, організації соціальної взаємодії та налагодження позитивно спрямованої життєдіяльності в сім'ї; інформує та допомагає у виборі методів виховання, орієнтованих на конкретну ситуацію; пояснює способи забезпечення умов, необхідних для нормального розвитку та виховання дитини в сім'ї); захисника (захищає права індивіда (сім'ї) у випадках, коли відбувається порушення законних прав і свобод, нормальних умов життєдіяльності, деградація особистості) (Зверева, 2008).

Важливою складовою соціально-педагогічної підтримки є й надання, у разі потреби, необхідної інформації, визначення орієнтирів щодо отримання підтримки не тільки в родині, а й у відповідних фахівців, державних структурах, організаціях, закладах, фондах. Адже, як слушно зауважує український вчений Н. Чернуха, суть феномена соціально-педагогічної підтримки полягає в об'єднанні зусиль і ресурсів суспільства, соціальних інституцій та особистості у процесі надання допомоги щодо життєвого самовизначення і реалізації, захисту від несприятливих чинників зовнішнього середовища та вирішенні соціально-педагогічних проблем у різних життєвих ситуаціях (Чернуха, 2012).

Аналіз досліджень та публікацій. У зв'язку з повномасштабною війною одним зі стратегічних загальнонаціональних пріоритетів державної сімейної політики України має стати соціально-педагогічна підтримка сімей військовослужбовців, у яких батьки були учасниками бойових дій, оскільки від вирішення більшості проблем, що в них виникають, залежить не тільки благополуччя самих сімей, а й результативність соціальних, економічних, політичних, військових реформ повоєнного демократичного відродження держави.

Слід зазначити, що проблема вивчення особливостей сімей військовослужбовців, зміцнення їхньої життєстійкості, надання допомоги, захист прав та інтересів не залишаються поза увагою науковців. Зокрема, вивченню особливостей життєдіяльності сімей військовослужбовців були присвячені роботи А. Капської; психологічні аспекти становлення молодих сімей майбутніх військовослужбовців висвітлені в працях Г. Кошонько (Капська, Мірошніченко, & Трухін, 2003; Кошонько, 2005). Результати дослідження впливу позитивної спрямованості сімейних взаємин на процес життєдіяльності сімей військовослужбовців висвітлені в роботах Н. Олексюк (Олексюк, 2009). Вчені одностайні в тому, що сім'я військовослужбовця – це особливий об'єкт роботи соціального педагога, якому в сучасних реаліях має відводитися належна увага та надаватись необхідна підтримка. У надскладні часи війни спеціалісти, на яких покладається виконання цього напрямку роботи, повинні достатньою мірою бути обізнаними зі специфікою взаємодії з такою категорією сімей, знати їхні особливості, володіти технологіями розв'язання життєвих проблем, бути в змозі забезпечити належний рівень надання їм психолого-педагогічної підтримки.

Важливо зазначити, що в цих непростих умовах всі свідомі вітчизняні науковці, практичні психологи, педагоги, медики, представники державних інституцій і громадських організацій докладають чималих зусиль для надання психологічної допомоги та підтримки в умовах війни: реалізують проекти, розробляють і поширюють у мережі навчально-методичні матеріали, створюють контактні групи підтримки в мережі, записують відео, проводять вебінари, консультативні та навчальні онлайн зустрічі тощо. Зокрема, в аспекті отримання фахової допомоги заслуговує на увагу діючий проект "Поруч", що був спільно розроблений МОН України, Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) та Українським інститутом когнітивно-поведінкової терапії. За допомогою проекту організовано групи підтримки для дітей, батьків, вчителів, які потребують психолого-педагогічної підтримки, спілкування та отримання фахових порад щодо подолання стресів, гармонізації психоемоційного стану, вироблення життєвих орієнтирів в умовах війни (Психологи поруч з підлітками ..., 2023)

Важливим у розв'язанні проблем дітей, чий батьки повернулися з війни, є і використання потужного потенціалу сучасних цифрових технологій, що зайняли чільне місце в нашому повсякденному житті. Сучасний технологічний розвиток, постійне оновлення існуючих та поява нових цифрових програмних додатків, гаджетів, майже, безальтернативне їх використання в комунікації молоддю, посилюють важливість їхнього застосування соціальними педагогами у професійній діяльності. Конвергентне та вміле використання новітніх цифрових технологій з існуючими методами в педагогіці та психології може суттєво допомогти людям у подоланні руйнівних наслідків пережитого травматичного досвіду війни. У цьому контексті особливої ваги набуває створення і використання в освітніх педагогічних практиках цифрових нарративів – рефлексивних оповідей, які створюються за допомогою використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Цифровий нарратив (від англ. *digital narrative*) – це відносно нова категорія, що виникла для опису використання людьми цифрових технологій з метою розповіді історій різної тематики. Традиційне конструювання нарративів у цифровій формі побудоване на засадах усної традиції нарративу (з давніх давен виникло усне слово, потім писемне і друковане; були відкриті нові засоби передачі інформації: фото, радіо, телебачення; з появою інтернету люди отримали можливість без обмежень обмінюватися власною інформацією, своїми історіями). Останні досягнення органічно додають до попередніх знань нове розуміння, що таке "нарратив" і як його можна розповідати (презентувати) за допомогою нових технологій передачі інформації.

Цифрові нарративи можна трактувати як сучасне поширення стародавнього мистецтва нарративу, у мультимедійному просторі якого поєднуються текст, звук, рухомі та нерухомі зображення, музика, відео, анімація тощо. Метою створення цифрових нарративів є: розвиток творчості, рефлексії, пошук життєвих смислів, уміння аналізувати власний досвід, висловлювати власну точку зору, співпрацювати з іншими, взаємодіяти в глобальному середовищі тощо.

Створення і використання цифрових нарративів є практикою поєднання когнітивного, духовно-мистецького та технологічного компонентів структури освітнього процесу, що поширилася в міжнародному освітньому просторі і стала тенденцією особистісного самовираження в умовах глобалізованого буття. Свідченням тому, є

наукові дослідження українських та зарубіжних учених, а саме: Дж. Ламберт та М. Лещенко розробляли методологію впровадження цифрових нарративів у освітню сферу; Ю. Лавриш, Л. Тимчук, О. Семенов досліджували використання цифрових нарративів у професійній підготовці фахівців педагогічних та технічних спеціальностей; Дж. Гордон, К. Маккензі, К. Райс, М. Феррарі займаються дослідженням трансформації травматичного досвіду та використання терапевтичного потенціалу цифрових нарративів (Ferrari, Rice, & McKenzie, 2015; Gordon, 2019; Lambert, 2007; Lavrysh, Leshchenko, & Tymchuk, 2023; Лещенко, 2008; Семиног, 2017).

Потенціал використання цифрових нарративів як методу дослідження та навчання не можна недооцінювати в аспекті актуалізації потреби збереження психічного здоров'я людини, створення і поширення програм терапевтичної допомоги орієнтованих на його емоційне та фізичне відновлення. У процесі створення, обговорення та презентації цифрових нарративів відбувається саморефлексія й усвідомлення, що є потужними чинниками, які можуть покращити здоров'я людини, що страждає від психоемоційної травми, спричиненої тією чи іншою подією.

Для соціальних педагогів, що хочуть допомогти дітям подолати стрес, знизити рівень його руйнівного впливу, трансформувати травматичний досвід, створення й презентація цифрових нарративів стає новим засобом надання професійної допомоги. Їхнє використання сприяє дослідженню способів, за допомогою яких люди переживають, осмислюють і впорядковують свої негативні спогади, пережиті страшні події, болісні життєві історії, набутий травматичний досвід. Цифрові нарративи – це ще й метод нарративної терапії, яка застосовує особистісно значимий лінгвістичний концепт, створений у цифровому форматі для ліквідації накопичених негативних емоцій та переживань.

Використання нарративів з терапевтичною метою спрямоване на навчання людини створювати в цифровому форматі історії, що вносять благодійні зміни в її життя шляхом інтерпретації та конструювання більш позитивного індивідуального досвіду. Створення цифрових нарративів дає можливість кожному висловити свої думки, почуття, переживання в найбільш прийнятний для них спосіб – словами, образами, мелодіями, кольорами, особливим дизайном. Це дозволяє людині, яка пережила травматичний досвід, у процесі створення цифрового нарративу поступово позбуватися руйнівних наслідків травми, вивільняти внутрішній біль, болісні спогади, страх, смуток, розпач. Використання цифрових нарративів у наданні психолого-педагогічної підтримки та допомоги навчають переосмисленню людиною досвіду не тільки в контексті "Що сталося зі мною?", але і "Чому може навчити моя історія інших?".

Кожна людина унікальна, тому і кожен цифровий нарратив – це унікальна особиста історія про те, що цікавить, захоплює, обурює чи хвилює. Він може бути найрізноманітнішої тематики. Основним моментом при цьому є можливість висловитися, поділитися своїми думками, зацікавити, викликати інтерес, подати свою історію як письменник, сценарист, режисер, наратор. Представивши цифровий нарратив, важливо почути рефлексії інших, відчуті різноманіття думок інших на висвітлену проблему.

Терапевтичний вплив цифрового нарративу виявляється в процесі його створення, коли людина зосереджує увагу на створенні сюжету, звільняючись від емоційно насичених думок, переживань, спогадів. У процесі, колективної роботи по обговоренню створеного

контенту цифрового нарративу, людина усвідомлює, наскільки ця тема є важливою для інших, відчуває підтримку й розуміння особистої позиції щодо її трактування. Спілкування з іншими розкриває через досліджувану тему множинність індивідуального досвіду, подібності й відмінності в його трактуванні, що, у свою чергу, розвиває перспективу нового, іншого бачення для створення власної історії.

Водночас знайомство із цифровими нарративами інших людей дає нам розуміння й осмислення того, що в різноманітності досвіду виявляються універсальні категорії буття. Використання цифрових нарративів дає можливість виявити через створений контент цінності, бажання, приховані мрії, внутрішні ресурси людини. У ньому контекстуалізуються не тільки пережиті події, ситуації, отриманий досвід, але й те, як людину сприймають у сім'ї, колективі, соціальному оточенні, що вона відчуває і переживає.

Під час презентування цифрових нарративів увага здебільшого зосереджується на емоційно-почуттєвій сфері, а також робиться акцент на дії, реакції на ситуації, на проблеми, які визначає (визнає) і про які говорить сам оповідач. З таким підходом людина відчуває свою відповідальність, оскільки сама є творцем своєї історії, представленої у формі цифрового нарративу. Це не нав'язує чужого бачення, а дає можливість виділити саме ту проблему, яка є для людини основною, дозволяє зафіксувати динаміку психоемоційного стану в процесі створення цифрового нарративу, поділитися ним з іншими й отримати їхню рефлексію.

До ефективних засобів психотерапевтичної допомоги, належать різні за тематикою цифрові нарративи, що сприяють покращенню психоемоційного стану дитини в сім'ї, налагодженню в ній конструктивної підтримки, взаємодії та комунікації. Зосередимо увагу на деяких з них, які соціальний педагог може використовувати сам та рекомендувати батькам. Зокрема, цифровий нарратив "Календар сімейних подій" може бути створений для налагодження взаємодії в сім'ї після повернення одного з батьків із зони бойових дій. Метою такого нарративу є створення позитивної атмосфери спілкування в сімейному колі, гармонізації внутрішньосімейних стосунків, повернення в них теплоти, взаєморозуміння та підтримки. Цей цифровий нарратив може бути створений за допомогою простої у використанні програми PowerPoint, що є застосунком для створення й відтворення презентацій, можна також послуговуватися й іншими цифровим програмним забезпеченням.

Розпочати роботу необхідно з визначення важливих для сім'ї справ, пам'ятних дат, бажаних подій тощо. У застосунку створити 12 слайдів, що будуть символізувати 12 місяців року (можна творчо підійти до їхнього оформлення: використання образів, колористика відповідно пори року, особливий дизайн). На кожному з них позначають важливі для сім'ї події: свята, дні народження, заплановані події (відвідування родичів, музеїв, театрів, виставок; похід, відпустка, поїздка, риболовля тощо). Поряд з подіями можна розмістити символічні позначки, що відповідатимуть сімейним подіям: святковий торт, рюкзак, валізу, намет, фото чи зображення, які в родинному колі асоціюються з передбачуваними подіями. Окрім того, важливо зняти відео про цікаві епізоди підготовки в родині цієї події. Про те, як запланована подія відбувалась, важливо створити відеонаратив, який можна зберігати в сімейному цифровому архіві, поділитися ним з близькими, переглядати, згадуючи позитивні, щасливі миті пережитого. У процесі створення такого цифрового

нарративу важливо, щоб усі члени родини взяли в ньому участь, створили сценарій передбачуваної події, розподілили ролі та роботу, яку необхідно виконати кожному для його успішної реалізації.

Повернення батьків з війни у сім'ї з нетерпінням очікують, і в кожній із них воно відбувається по-різному, і завжди потрібен час, щоб відновити звичне життя, звикнути, що воно вже проходить по-іншому. Соціальним педагогом важливо підтримати такі сім'ї, допомогти дитині пристосуватися до нових умов, що виникають у родині. Діти, батьки яких повернулися з війни, потребують більше часу й уваги з боку дорослих, їм необхідно мати можливість щиро і довірливо спілкуватися, висловлювати свої переживання чи сумніви, обговорювати почуття. Батьки повинні зрозуміти, що в цей час, як ніколи, важливо проводити час разом: виконувати якусь спільну роботу, відпочивати, грати, читати, дивитися кіно, складати спільні плани на майбутнє. Налагоджуючи таку взаємодію, ми надаємо дитині відчуття захищеності, значущості, впевненості у власних силах. Створюємо простір, де вона відчуває підтримку, довіру та любов.

Для налагодження позитивної, гармонійної сімейної атмосфери, яка б сприяла швидшому відновленню та адаптації до нових умов усіх членів родини, соціальні педагоги можуть порекомендувати батькам і дітям створити цифровий архів родини, у якому будуть не тільки сімейні фотографії, а й невеличкі відео із життя родини. Як відомо, діти розвиваються і навчаються граючи. Дітей цифрового покоління може зацікавити реалізація проекту "Сімейний архів".

Дітям пропонується стати очільниками цифрового проекту. Кожен член сім'ї стає учасником проекту і може виконувати в ньому різні ролі: сценариста, режисера, репортера, фотографа, редактора, комп'ютерного техника, цифрового інструктора, архіваріуса, бібліотекаря та ін. За бажанням, кожен із учасників проекту може себе випробувати в різних ролях. У процесі реалізації проекту необхідно створити позитивну атмосферу взаєморозуміння, взаємодопомоги та підтримки, у якій кожен розуміє важливість успіху спільної справи.

Реалізація такого проекту повертає до родинних коренів, родоводу сім'ї, відроджує "духовно-генетичну" пам'ять родини, актуалізує увагу до сімейних традицій, історій та життєвих переказів про її предківників, сприяє налагодженню взаєморозуміння між різними поколіннями в сім'ї. Створюючи такий архів, члени родини краще пізнають один одного, дізнаються, що для кожного з них в житті є важливим та ціннісним, що приносить радість, а що засмучує і викликає несприйняття. Матеріали такого архіву (сімейні нарративи, фото, відео) дозволять познайомитися з представниками родини і тим, хто в майбутньому стане продовжувачами цього роду.

Учасникам проекту можна запропонувати різноплановий ігровий контент, що дозволить створити цифрові матеріали для сімейного архіву. Діти можуть створити відео "Я люблю...", у яких взяти різні за тематикою інтерв'ю у батьків, братів та сестер, бабусь та дідусів (про те, що вони люблять: книжки, пісні, музичні гурти, фільми, страви, хоббі); "Життєві історії" (про цікаві історії, які трапились з ними у житті, про цікавих людей, яких вони зустріли у своєму житті; про сенс життя, про те, що вони вважають ціннісним у ньому тощо).

Працюючи над проектом "Сімейний архів" можна всією сім'єю розробити цифровий нарратив "Сімейний щит". Щит завжди використовувався для захисту, а створений всією сім'єю щит у цифровому форматі може стати її символічним сімейним оберегом. Щит може

представляти символи і традиції сім'ї. Технології його створення можуть бути різні. Потрібно обговорити, як він буде виглядати, що символічне й ціннісне для сім'ї потрібно відобразити в його контурі, спробувати разом намалювати його. Варіанти для реалізації можуть бути різні. Наведемо один із таких, який може бути представлено таким чином: тло щита можна розділити на сегменти, заповнити які можна відповівши на запитання: "Які сімейні традиції нас об'єднують?", "Що ми робимо разом найкраще?", "Які сильні якості має кожен із нас?", "Чим наша сім'я може допомогти іншим?". Відповіді на кожне із цих запитань можна представити у вигляді колажу з картинок, символічних зображень чи фотографій. А потім розмістити картинку чи фотоколаж у тематичні сегменти, розділивши щит на чотири частини.

Створений щит у цифровому форматі може бути роздрукований і представлений у вигляді плаката, який розмістити на видноті, у місці, де збирається вся сім'я разом. Його можна помістити у фоторамку на столі чи стіні, можна зробити заставкою свого гаджета. І в будь-який час, у моменти труднощів чи життєвих випробувань, а також у щасливі моменти й радісні хвили звертатися до місця вашої сили – Сімейного щита.

Для нормального розвитку і функціонування психіки дитини потрібна стабільність, ясність, почуття безпеки. Всесвітньовідомий американський психіатр Дж. Гордон, професор Гарвардського університету, спираючись на численні дослідження, зазначає: "Травма може викликати епігенетичні зміни – модифікації у структурі наших хромосом, які впливають на те, як функціонують наші гени, і можуть зробити нас менш стійкими, більш вразливими. Ці епігенетичні зміни можуть передаватися дітям і онукам, роблячи їх, як і нас, менш здатними боротися зі стресом і запобігати хворобам" (Gordon, 2019, с. 38).

Травма війни приносить у життя дитини масу страшних подій, переживань, раптових змін, що повністю змінюють реальність, у якій вона жила. Навіть дорослі часто почувуються абсолютно беззахисними в таких життєвих реаліях. Дітям такий світ стає ворожим, а майбутнє може здаватися страшним або безнадійним. Перебуваючи у стані постійної тривожності, діти чекають наступних страшних випробувань долі і перестають вірити, що в їхньому майбутньому буде щось добре. Тому увага з боку дорослих, батьківська любов – це те, що мають отримувати діти попри все. Спілкування, вислуховування й обговорення їхніх потреб, пояснення того, що відбувається, підтримка, безпека і довіра мають стати домінантами в сімейних стосунках. Допомогти в цьому можуть спільні справи, приміром розробка цифрового нарративу "Наші мрії". У процес його створення можуть бути залучені всі члени сім'ї. Спільно створюється карта сімейних мрій, де кожен за допомогою цифрових додатків візуалізує те, про що мріє. Омріяний образ можна намалювати, створити колаж із картинок чи фотографій, записати своє відео чи змонтувати відео із фрагментів фільмів, анімації.

Крім того, кожен може створити свій путівник до реалізації мрії, у якому визначити свою власну траєкторію, свій маршрут руху до неї. В особистому путівнику, детально визначити, що вже маємо, а чого ще потрібно навчитися, що зробити, щоб мрія не залишилася просто бажанням, а втілилася в життя. Такий цифровий нарратив може бути представлений як збірка нарративних історій про втілення мрій найближчих членів родини, з якими можна записати інтерв'ю. Цікаво було б дізнатися про що мріяли найрідніші люди в дитинстві, чи були їхні мрії конкретними, чи стосувалися чогось матеріального, чи

духовного, які їхні мрії здійснилися, що допомагає втіленню мрії, чи можна вигадати універсальний рецепт реалізації мрії в житті тощо. Можна створити карту спільних сімейних мрій, досягнення яких приносить усім радість.

Процес створення такого цифрового нарративу згуртовує, у спільній діяльності дитина відчуває підтримку й увагу до себе, більше дізнається про життєвий досвід близьких, проектує щасливе, позитивне майбутнє. Тематика цифрових нарративів сімейного архіву може бути надзвичайно різноманітною, але, надаючи допомогу дітям, що постраждали внаслідок війни, важливо зосереджувати більше уваги на позитивних моментах та життєвих перспективах ("Яке заняття робить тебе щасливим?", "Якби я був чарівником, то..." і т. д.).

Використання цифрових нарративів соціальними педагогами має бути спрямоване на поєднання філософських, психолого-педагогічних і мистецько-технологічних знань та умінь одухотворювати педагогіко-терапевтичні освітні практики для надання допомоги дітям, постраждалим внаслідок війни. Важливим аспектом у цій роботі є використання нарративних стратегій створення пізнавально-активного поля позитивного потенціалу та нарративних комунікативних стратегій налагодження гармонійної взаємодії. Освітньо-педагогічний потенціал використання цифрових нарративів має сприяти виявленню високої безкорисливої учительської любові, що увиразнюється в доброзичливому ставленні, емпатії, здатності знаходити конструктивні рішення для розв'язання різних проблемних ситуацій.

Дискусія і висновки

Незважаючи на складні освітні реалії воєнного часу, завданнями науковців і педагогів є створення концепцій та реалізація засобів інтеграції гуманістичної й технологічної складових навчального процесу, що визначають шляхи використання цифрових технологій з метою підвищення якості навчання, створення гармонізуючого освітньо-терапевтичного простору взаємодії для всіх його учасників.

Використання цифрових нарративів у процесі підготовки соціальних педагогів сприяє розвитку вмінь надавати психолого-педагогічну допомогу дітям та сім'ям, що постраждали внаслідок війни, застосовуючи потужну освітньо-терапевтичну силу нарративу та цифрових технологій. Їхнє конвергентне поєднання дозволяє розкрити кожному його внутрішні ресурси та можливості, розвинути емпатію, толерантність, творчий потенціал. Ефективне впровадження цифрових нарративів у практичну діяльність соціальних педагогів допоможе в створенні навчально-терапевтичного середовища з позитивною атмосферою спілкування, порозуміння та підтримки. Такий простір взаємодії сприятиме психоемоційному відновленню, подоланню у дітей страхів, фобій, що виникли в результаті пережитих страшних подій, розвитку в них комунікативних умінь та навичок співпраці з дорослими під час реалізації нарративно-цифрових проєктів.

Перспективи подальших досліджень. Надалі є необхідність у проведенні досліджень, що будуть сфокусовані на проектуванні цифрових нарративів у процесі підготовки спеціалістів галузі соціальної та корекційної педагогіки, інклюзивної освіти. Сформовані в майбутніх соціальних педагогів уміння сприятимуть реалізації освітньо-терапевтичних функцій цифрових нарративів у професійній діяльності, індивідуалізації педагогічного впливу, наданню психолого-педагогічної підтримки та своєї допомоги, тим, хто її потребує.

Список використаних джерел

- Як психологічний стан батьків впливає на дитину. (2022, 8 грудня). Служба освітнього омбудсмена України. <https://eo.gov.ua/yak-psykholohichnyy-stan-batkiw-vplyvaie-na-dytynu/2022/12/08/>
- Капська, А.Й., Мірошниченко, С.А., & Трухін, І.О. (2003). *Молода сім'я: проблеми та умови її становлення*. (А. Й. Капська, Ред.). Державний центр соціальних служб для молоді.
- Кошонько, Г. А. (2005). *Психологічні особливості становлення сімей майбутніх офіцерів* [Автореф. дис. канд. психол. наук., Хмельницький національний університет].
- Лещенко, М. (2008). Наратив у дискурсі педагогічної майстерності. *Педагогічна освіта і освіта дорослих: європейський вимір*, 416–428.
- Олексюк, Н. (2009). Позитивна спрямованість сімейних взаємин як вагомий чинник життєдіяльності сімей військовослужбовців Збройних Сил України. *Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України*, 4, 249–258.
- Психологи поруч з підлітками під час війни* (2023). Спільний проєкт Міністерства освіти і науки України та UNICEF. <https://poruch.me/>
- Семиног, О. (2017). Цифрові наративи у фаховій підготовці майбутніх учителів української мови і літератури. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*, 5(2), 207–220.
- Зверева, І. Д. (Ред.). (2008). *Соціальна педагогіка: мала енциклопедія*. Центр учбової літератури.
- Чернуха, Н.М. (2012). Категорія соціально-педагогічної підтримки: теорія і практика. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна"*, 6, 179–182.
- Щодо діяльності психологічної служби у системі освіти в 2022/2023 навчальному році*. (2022). Лист Міністерства освіти і науки України № 1/8794-22 від 2 серпня 2022 р. <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-diyalnosti-psiholohichnoyi-sluzhbi-u-sistemi-osviti-v-20222023-navchalnomu-roci>
- Як війна змінила життя українських дітей*. (2022, 13 травня). Gradus Research Company. <https://gradus.app/uk/open-reports/iak-zminilosia-zhittia-ukrayinskiikh-ditei-pid-chas-viini/>
- Ferrari, M., Rice, K., & McKenzie, K. (2015). ACE Pathways Project: therapeutic catharsis in digital storytelling. *Psychiatric Services*, 5(66).
- Gordon, J.S. (2019). *The Transformation: Discovering Wholeness and Healing After Trauma*. HarperOne.
- Lambert, J. (2007). Digital storytelling: How digital media help preserve cultures. *The Futurist*, 2(41), 25.
- Lavrysh, Y., Leshchenko, M., & Tymchuk, L. (2023). Development of Metacognitive Skills through Digital Narratives in Higher Education. *Revista Electrónica de Investigación Educativa*, 25, 1–15. <https://doi.org/10.24320/redie.2023.25.e07.5028>
- Leshchenko, M., Tymchuk, L., & Tokaruk, L. (2020). Digital narratives in training inclusive education professionals in Ukraine. *Inclusive education: Unity in diversity*, 254–270.
- Олексюк, Н. (2009). The positive direction of family relations as an important factor in the life of families of servicemen of the Armed Forces of Ukraine. *Problems of modern psychology: Collection of scientific works of Kamianets-Podilskyi National University named after Ivan Ohienko, Institute of Psychology named after G. S. Kostyuk, APN of Ukraine*, 4, 249–258 [in Ukrainian].
- Psychologists are close to teenagers during the war*. (2023). A joint project of the Ministry of Education and Science of Ukraine and UNICEF [in Ukrainian]. <https://poruch.me/>
- Regarding the activities of the psychological service in the education system in the 2022/2023 academic year*. (2022). Letter of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1/8794-22 from August 2, 2022 [in Ukrainian]. <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-diyalnosti-psiholohichnoyi-sluzhbi-u-sistemi-osviti-v-20222023-navchalnomu-roci>
- Seminog, O. (2017). Digital narratives in professional training of future teachers of Ukrainian language and literature. *Teacher professionalism: theoretical and methodical aspects*, 5(2), 207–220 [in Ukrainian].
- Zvereva, I.D. (Ed.). (2008). *Social pedagogy: a small encyclopedia*. Center of educational literature [in Ukrainian].
- Отримано редакцією журналу / Received: 23.11.23**
Прорецензовано / Revised: 04.12.23
Схвалено до друку / Accepted: 10.12.23

References

- Chernukha, N.M. (2012). Category of socio-pedagogical support: theory and practice. *Collection of scientific works of the Khmelnytskyi Institute of Social Technologies of the University "Ukraine"*, 6, 179–182 [in Ukrainian].

Larysa TYMCHUK, DSc (Ped.), Prof.

ORCID ID: 0000-0003-4678-2362

e-mail: lucky.clio2017@gmail.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

USING THE EDUCATIONAL AND THERAPEUTIC POTENTIAL OF DIGITAL NARRATIVES IN THE PRACTICAL WORK OF A SOCIAL PEDAGOGUE

Background. As a result of the full-scale war in Ukraine, the issue of providing effective practical help to families by representatives of psychological and pedagogical services in the education system has become acute.

Methods. Content analysis of the work of domestic and foreign researchers, analysis, synthesis, method of scientific transfer of theory into practice, ethnography.

Results. The leading idea is focused on the therapeutic effect of digital narratives on the individual and the practical implementation of digital narrative projects in the work of social pedagogues. The potential of digital narratives as a method of research and training in the aspect of actualizing the need to preserve a person's mental health, creating and spreading therapeutic care programs focused on his emotional and physical recovery is characterized.

Conclusions. The digital narrative projects presented in the article can be used in the process of providing psychological and socio-pedagogical support to the families of servicemen returning from the war.

Keywords: digital narrative, digital narrative project, educational and therapeutic potential, psychological and pedagogical assistance, social pedagogue, social and pedagogical support of families of military personnel

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.